

ВІДГУК

опонента, доктора юридичних наук, професора

**Гусарєва Станіслава Дмитровича на дисертацію Іванченко Ольги
Миколаївни «Легітимність права у сучасній державі», подану до
захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Ступінь актуальності обраної теми

Аргументуючи актуальність обраної для дослідження теми, слід погодитися з авторкою, що легітимність права є одним із визначальних факторів забезпечення ефективності правової системи, а також лакмусовим папірцем відображення довіри громадян до права.

Питання легітимності стають тим більш актуальними в умовах воєнного стану, коли спостерігається грубе попрання світових стандартів забезпечення прав людини, права нації на самовизначення, порушуються суверенітет і територіальна цілісність України.

Дослідження легітимності права допомагають виявити проблеми та недоліки, що мають місце у правовій системі на теперішньому етапі з характеристикою тих факторів, що є перепонами на шляху відновлення суверенності влади, забезпечення недоторканості кордонів країни.

При цьому аналіз причин недовіри до певних правових норм може сприяти їх реформуванню та адаптації до потреб правового регулювання, що підвищує його ефективність і сприяє більш гармонійному розвитку суспільства. Визначення актуальності цього дослідження пов'язується ще і з тим, що у сучасній юридичній науці відсутні комплексні теоретичні дослідження проблематики легітимності права, шляхів та засобів забезпечення його авторитетності, позитивного сприйняття широкими масами населення.

Слід також вказати й на практичну значущість та актуальність обраної проблематики, які пояснюються тим, що загальнотеоретичне дослідження легітимності права має важливе значення для реалізації значної кількості

правових реформ, спрямованих на вдосконалення правового регулювання, адаптацію правової системи до нормативних положень Європейського Союзу.

Отже необхідність дослідження факторів та умов легітимації права в сучасних умовах правової реальності України, відсутність необхідної кількості різнобічних досліджень легітимації права в юридичній науці свідчать про актуальність та затребуваність загальнотеоретичного пізнання легітимності права.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Дисертацію виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» в контексті теми «Правове та соціальне життя України у людиноцентриському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також у рамках плану науково-дослідної роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» – «Право і держава XXI століття: генезис, сучасність, перспективи» на 2021–2025 роки.

Наукові досягнення дисертантки відображено у 22 статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях України та зарубіжних країн, апробовано на 10 міжнародних науково-практичних конференціях. Зазначені публікації презентують наукову новизну обраної теми, якісно і змістовно характеризують дисертаційне дослідження.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Низка положень, висновків, пропозицій та рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні О. М. Іванченко, отримані вперше або істотно удосконалені і мають достатньо високий ступінь наукової новизни, що також впливає з актуальності теми та специфіки предмета дослідження. Найбільшої уваги привертають теоретично нові та практично значущі положення, підходи,

висновки, класифікації, узагальнення дисертаційного дослідження, серед яких доцільно виокремити:

сформульоване авторкою поняття «легітимність права в сучасній державі», під яким слід розуміти визначальну характеристику права, що відображає засноване на відповідному загальнолюдським цінностям інтегративному поєднанні наявних моделей фактичного визнання права, правових норм та інститутів;

визначені дисертанткою елементи легітимності права в сучасній державі, а саме: згода більшості з приводу відповідності права та його інститутів загальнолюдським цінностям і принципам; віра у право та довіра до перспектив втілення у життя його приписів з боку більшості суспільства; прийняття авторитету права, його загальнообов'язковості, легальності примусу;

класифікацію легітимації права в сучасній державі за критерієм природи та інтересів суб'єктів легітимації, відповідно до якої слід виокремлювати два види: зовнішню – як процес формування фактичного визнання норм та інститутів права іншої держави(в) та внутрішню – як процес формування фактичного визнання норм та інститутів права з боку суспільства в межах окремої держави;

функції легітимації права в сучасній державі, серед яких обґрунтовано існування таких як ідеологічна, політико-правова, презентаційна;

визначені авторкою складові компоненти механізму легітимації права в сучасній державі: 1) доктринальний, 2) політичний, 3) юридичний, 4) технологічний;

теоретико-правову концепцію легітимності права в сучасній державі у вигляді наукової моделі, що визначає як теоретичні, так і практичні (у тому числі й нормативно визначені) аспекти сприйняття та фактичного визнання права суспільством;

сформульовані авторкою заходи для підтримки й удосконалення легітимності права в Україні: 1) зміна чинного законодавства та способів державного управління; 2) облік і популяризація національних традицій і звичаїв; 3) раціоналізація відносин між політичними інститутами та армією; 4) впровадження

ефективних економічних і соціальних програм; 5) підтримання законності та правопорядку; 6) популяризація діяльності державних інституцій;

характеристику змісту категорії легітимності, що пов'язана насамперед не з державною владою в її силовому, примусовому аспекті, а з правом, що розглядається як прояв людської свободи, формальної рівності, справедливості та інших ціннісних характеристик;

визначення поряд з класичними таких сучасних моделей легітимності правової політики як: 1) ліберально-демократична, 2) технократична, 3) ідеологічна, 4) онтологічна;

наукове розмежування термінів «легітимність» і «легітимація», які пропонується розділяти таким самим чином, як розмежовуються об'єкт або ж властивість об'єкта з процесом;

науково обґрунтовану тезу про те, що легітимність юридичної діяльності являє собою рівень відповідності державно-правової організації соціальним реаліям, а отже, правова політика, яка розвивається всупереч соціальній концепції конкретного суспільства, буде діяти як руйнівний фактор;

визначення причин легітимності права як наявності процесу наповнення його змістом і силою, утвердження його авторитету;

поняття «безправ'я», під яким слід розуміти кризовий стан суспільства, держави або її окремої адміністративно-територіальної одиниці.

Отже, дисертаційне дослідження виконане на високому науково-теоретичному і методологічному рівнях. Висновки, положення тощо, які виносяться на захист відповідають всім вимогам Порядку присудження наукових ступенів, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій та пропозицій дисертаційного дослідження О.М. Іванченко не викликають сумнівів. Вони логічно відображають найбільш суттєві аспекти дослідження та базуються на

власних авторських судженнях, міркуваннях, систематизованих доктринальних та нормативних джерелах, системному аналізі емпіричної бази. Відтак, без вагань, їх слід визнати достовірними, тобто такими, що відображають результати застосування автором сучасної методології наукового пошуку.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Авторка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Методологія цього дослідження складається з системи принципів, підходів та методів наукового пізнання, необхідних для дослідження легітимації права. Вміле дотримання принципів історизму, системності, інтегративності, плюралізму та використання широкого спектру сучасних методологічних підходів (аксіологічний, антропологічний, діяльнісний, синергетичний, герменевтичний) і методів наукового пошуку (формально-логічний, прогностичний, інформаційний, порівняльно-правовий, історико-правовий та ін.) свідчить про оволодіння авторкою методологією наукової діяльності.

Зокрема, аксіологічний підхід у роботі опосередкував виокремлення легітимності права як важливої характеристики правової реальності (підрозділ 2.1); досліджено аспекти оцінки та інституалізації легітимності права в сучасному суспільстві в контексті її змістовно-сутнісної концепції (підрозділ 2.3); обґрунтовано особливості легітимності соціально-правових феноменів (підрозділ 3.4); визначено можливості підвищення легітимності права в Україні на основі його ціннісного змісту (підрозділ 4.3).

Антропологічний підхід до дослідження легітимності права дозволив зрозуміти, як правові норми й інститути сприймаються та підтримуються в різних культурних і соціальних контекстах. Урахування культурних відмінностей

дозволило зрозуміти, як саме правові норми інтегруються в соціальну тканину суспільства (підрозділи 1.1, 3.4, 4.4.).

Діяльнісний підхід став ефективним інструментом для дослідження легітимації права, оскільки уможливив врахувати реальні практики та взаємодії суб'єктів права. Допоміг встановити, як правові норми та інституції функціонують у конкретних соціальних умовах, як вони сприймаються і легітимуються суспільством. Використання діяльнісного підходу сприяло також більш глибокому та комплексному аналізу правових явищ, що важливо для вдосконалення правової системи та підвищення її легітимності (підрозділи 2.4, 3.1, 3.3).

Використання синергетичного підходу сприяло більш комплексному та гнучкому аналізу правових явищ, дозволяючи враховувати як внутрішні суперечності, так і зовнішні впливи на правову систему, що взаємодіє із зовнішнім середовищем, зокрема з економічними, політичними та соціальними процесами. Вказано на те, що розвиток правової системи не є лінійним, а включає моменти різких змін, стрибків і переходів; така взаємодія визначає динаміку розвитку правової системи, а відтак має чітку проекцію на процес легітимації права (підрозділи 2.3, 2.4, 3.3).

Герменевтичний підхід сприяв всебічному розумінню правових текстів, норм та інституцій, розкриттю контекстів, намірів, що впливають на їх сприйняття і легітимність. Використання цього підходу сприяло більш точному і комплексному аналізу правових явищ, що важливо для підвищення рівня легітимності права та вдосконалення правової системи (підрозділи 1.1, 2.4, 3.3, 3.4, 4.4).

Належне опрацювання О.М. Іванченко зібраних матеріалів, систематизація наукових результатів, їх аргументація дає підстави стверджувати, що поставлені наукові завдання виконані на високому теоретико-методологічному рівні, а дисертантка оволоділа необхідними для рівня доктора наук компетентностями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані висновки дослідження можуть використовуватися у:

у правотворчій діяльності – з метою вдосконалення законодавства та підвищення ефективності законодавчої практики в контексті її сприйняття населенням;

у науково-дослідній діяльності – з метою вдосконалення та подальшого розвитку загальнотеоретичних уявлень про категорії «легітимність права», «легітимація права», «легальність права», «легалізація права» в теорії права та галузевих науках;

у правозастосовній діяльності – для підвищення правової культури правозастосовувачів і налагодження взаємопорозуміння між ними та адресатами правових норм;

у навчальному процесі – під час викладання та вивчення курсів «Теорія права і держави», «Актуальні проблеми теорії права і держави», «Порівняльне правознавство», «Нормотворча діяльність» тощо та інших спеціальних курсів, які відображають державно-правову проблематику легітимності, а також при підготовці відповідних посібників, підручників, науково-практичних коментарів тощо.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Зміст дисертаційного дослідження підпорядкований головній меті — комплексному та системному дослідженню легітимності права. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 535 сторінок, із них основного тексту 459 сторінок. Список використаних джерел містить 620 найменувань і розміщений на 55 сторінках. Додатки розміщені на 5 сторінках. Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленого дослідження.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, апробація результатів дисертації, структура та обсяг дисертації.

Отримані висновки повністю відповідають змісту, меті та завданням дисертаційного дослідження.

Таким чином, все викладене вище дає підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження О.М. Іванченко відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання – формулювання авторської теорії легітимації права.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до авторки.

Водночас, поряд із позитивними характеристиками роботи, є такі, що потребують додаткового обґрунтування, авторської інтерпретації або мають дискурсивний характер.

1. У підрозділі 3.3. *«Механізм забезпечення легітимності права в сучасній державі»* анонсовано оригінальний авторський задум висвітлити саморегуляцію в особливому науковому контексті, що можна вважати складним завданням для одного підрозділу. По перше, мова йдеться про сучасну державу як основний фактор самоорганізації. По друге, вказується на існування певного механізму, в якому саморегуляція виконує роль одного із складових елементів. У зв'язку з цим потребує уточнення характеристика сучасної держави як середовища, в якому функціонує вказаний механізм, а також висвітлення складових елементів механізму, з якими взаємодії явище саморегуляції.

2. Характеризуючи легітимацію і легітимність, авторка стверджує, що легітимність є результатом легітимації і такий стан речей можливий лише при виконанні ряду вимог (с. 319). При цьому у тексті дисертації не вказується на перелік цих вимог, які по суті є обов'язковою умовою, за наявності якої можна розраховувати, що всі попередні процедури та етапи процесу легітимації можуть досягнути очікуваного результату.

3. Вдаючись до поглибленого осмислення легітимності права, авторка дисертації звертається до «введення» у термінологічні ряди поняття «індивідуальний суб'єкт», що цілком може бути виправдано з точки зору осмислення механізму дії легітимації на суб'єктному рівні. Однак авторська позиція сформульована не зовсім

чітко (с.319-320), у зв'язку з чим має місце неоднозначність розуміння проблеми. З одного боку, легітимність (як результат) вимагає масовості суб'єктного складу, а з іншого - аналіз легітимації (як процесу) передбачає осмислення діяльності індивідуального суб'єкта. Однак легітимність права на індивідуальному рівні неможливо визначити, потрібна масовість, характеристика стану загального сприйняття правових нормативів. Отже зазначена методика аналізу потребує додаткового обґрунтування.

4. Із аналізу тексту підрозділу 2.2 *«Розуміння легітимності в призмі характеристики ознак сутності права»* не вбачається за можливе зробити висновок щодо розуміння авторкою сутнісних характеристик права, завдяки яким формується науковий образ явища. На початку підрозділу вказується на такі його властивості як формальна визначеність, нормативність, загальна обов'язковість, людинорозмірність, соціокультурний контекстуалізм. Але вказані ознаки викладено в контексті огляду наукової літератури. При цьому власна позиція авторки у підрозділі не визначена, що не дозволяє сформулювати уявлення про роль та місце легітимності серед інших сутнісних характеристик права. Потребує додаткової аргументації теза – чому легітимність слід відносити до найбільш важливих характеристик права (сутнісних), які дозволяють розпізнати його природу.

5. Привертає увагу підрозділ 1.2 *«Методологія наукового дослідження легітимності права»*. В цілому можна вважати, що авторкою охарактеризовано весь арсенал пізнавальних засобів, є власна позиція щодо розуміння методології. Проте підрозділ присвячено методології конкретного дослідження, що передбачає доведення цінності кожного обраного принципу, методологічного підходу, методу... У зв'язку з цим пропонується – у ході захисту надати додаткові аргументи щодо зумовленості обраних для дослідження методів властивостями досліджуваного предмета. Бажаним є підкреслити, що саме ці методи дозволяють виконати поставлені завдання. Це стає тим біль актуальним, якщо взяти до уваги позицію дисертантки, представлену на с. 62 «... до наших днів традиційно теорія держави і права мала в розпорядженні застарілу базу знань, яка спирається на матеріалістичну діалектику» і що «...в сучасному суспільстві потрібна абсолютно інша методологія».

Висновок щодо дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що дисертація Іванченко Ольги Миколаївни на тему «Легітимність права у сучасній державі», є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішує конкретну наукову проблему, яка має практичне значення для сфери юридичної діяльності, для загальнотеоретичної юриспруденції. Дисертація відповідає спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» від 17 листопада 2021 року № 1197, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а її авторка з урахуванням результатів публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Опонент:

**перший проректор НАВС,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
« 19 » листопада 2024**

Станіслав ГУСАРЄВ